

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์รูปแบบเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งในบทนี้ผู้วิจัยจะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็นประกอบด้วย

1. สรุปผลการวิจัย
2. อภิปรายผลการวิจัย
3. ข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

จากข้อมูลพื้นฐาน จะเห็นว่าปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือทุกคนล้วนมีประสบการณ์ในการทำเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเกษตรเคมีหรือเกษตรเพื่อขาย ซึ่งเน้นทำจำนวนมาก เน้นให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก ทำให้ต้องลงทุนสูงและพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ มีการจ้างแรงงานและจ้างเครื่องจักร ทำให้ผลผลิตการผลิตส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยา เกิดความเสื่อมโทรมของดิน สารพิษตกค้างร่างกายทรุดโทรม ครอบครัวแตกแยก สังคมชุมชนขาดความสามัคคีร่วมมือ สุดท้ายสิ่งที่เกษตรกรได้รับคือภาระหนี้และความทุกข์ยากทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ดังคำกล่าวที่ว่า “ยิ่งทำยิ่งเป็นหนี้ ยิ่งทำยิ่งจน” หรือวลีที่ว่า “ทำนาปีเหลือแต่หนี้กับฟาง ทำนาปรังเหลือแต่ฟางกับหนี้”

เมื่อตั้งสติใช้ปัญญาไตร่ตรองถึงเหตุแห่งทุกข์เหตุแห่งหนี้ ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมมีแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ เนื่องจากเล็งเห็นว่าการทำเกษตรเชิงเดี่ยวไม่ได้ทำให้ชีวิตและครอบครัวดีขึ้นมีแต่จะยิ่งทุกข์หนัก จนค้นพบทางออกในการทำเกษตรที่ปราชญ์ชาวบ้านเรียกว่า “เกษตรพอเพียง” ซึ่งเป็นการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ พร้อมกับประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่ทำการเกษตร โดยให้มีพื้นที่แหล่งน้ำ ที่ทำนา ที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น ผักสวนครัว และที่อยู่อาศัย ซึ่งการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่จะ

พิจารณาถึงความเหมาะสมของบริบทพื้นที่และสภาพแวดล้อม เมื่อปราชญ์ชาวบ้านปรับเปลี่ยนการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาสู่การทำเกษตรพอเพียงได้ระยะหนึ่ง ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมค้นพบว่า เกษตรพอเพียงคือทางออกและทางรอดของเกษตรกรไทยอย่างแท้จริง เนื่องจากสามารถนำพาเกษตรกรออกจากวังวนหนี้สินและความทุกข์ยากที่มีได้ ให้เกษตรกรดำรงตนได้อย่างภาคภูมิใจ มีเกียรติ และมีศักดิ์ศรี

จากการค้นพบทางออกจากวังวนหนี้สินและความทุกข์ ปราชญ์ชาวบ้านจึงอยากให้เห็นเกษตรกรอื่นๆ หลุดพ้นจากระบบทุนนิยมและเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเกษตรกรที่มีความสุข ในขณะเดียวกันเพื่อให้เกษตรกรคนอื่นๆ สามารถเห็น สัมผัส และจับต้องแนวคิดเกษตรพอเพียงได้อย่างเป็นรูปธรรม ปราชญ์ชาวบ้านจึงได้ทดลองและพัฒนาจนย่อแนวคิดเกษตรพอเพียงไปสู่การทำเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็กที่เรียกว่า “เกษตรประณีต” รวมถึงได้มีการรวมตัวกันในนามเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน และได้สร้างหลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชนหรือที่เครือข่ายฯ เรียกย่อๆ ว่า “วปอ.ภาคประชาชน” เพื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้านสู่เกษตรกรทั่วภาคอีสาน พร้อมกันนี้เครือข่ายฯ ได้ตั้งเป้าหมายไว้ที่ 1 ล้านครอบครัวในปี พ.ศ.2560

เกษตรประณีต เป็นการทำการเกษตรในพื้นที่อันจำกัด โดยในเบื้องต้นปราชญ์ชาวบ้านและเครือข่ายฯ ได้ร่วมกันพัฒนาเกษตรประณีต 1 ไร่ จากนั้นย่อมาเป็นเกษตรประณีต 1 ตารางเมตร หรือที่เรียกกันว่าหลุมพอเพียง ก่อนที่จะมองต่อไปอีกว่าเกษตรประณีตนั้นผู้ที่คิดอยากจะทำสามารถทำได้ในทุกขนาดพื้นที่ในปัจจุบัน ภายใต้แนวคิดการหันกลับมามองที่ทุนทางสังคมและพลังศักยภาพของตัวเอง

จากแนวปฏิบัติที่คิดขึ้นจนเรียกว่าเกษตรประณีตนั้น ปราชญ์ชาวบ้านยอมรับว่าแนวปฏิบัติดังกล่าวเป็นการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพด้วยการเดินบนทางสายกลางไม่รีบร้อน ไม่วิ่งตามกระแส เพื่ออยู่อย่างพอเพียง ทำอยู่ทำกินให้สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “นี่คือการเดินตามรอยพระยุคลบาทเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” และ “เป็นเพราะพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทำให้มีวันนี้” ซึ่งจากการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การทำเกษตรประณีตสิ่งที่ได้รับมีคุณค่ายิ่ง เห็นได้จากการกล่าวของปราชญ์ชาวบ้านที่ว่า “ทุกวันนี้สิ่งที่ไม่มีอย่างเดียว คือ ไม่มีหนี้”

นอกจากนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีพและการประกอบอาชีพแล้ว ปราชญ์ชาวบ้านยังประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่ในการทำเกษตรประณีต เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านมิได้แบ่งพื้นที่ทำเกษตรประณีตในลักษณะ 30:30:30:10 ตามหลักของเกษตรทฤษฎีใหม่ แต่ปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่โดยแบ่งออกเป็นพื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น ทำนา เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ซึ่งขนาดของพื้นที่การใช้สอยหรือใช้ประโยชน์แต่ละส่วน จะมีการปรับขนาดให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และสภาพแวดล้อม โดยเน้นสร้างความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่เป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดทฤษฎีป่าที่ปราชญ์ชาวบ้านมองถึงความสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันเองของพืชพันธุ์ต่างๆ โดยที่ไม่ต้องอาศัยการดูแลหรือการปกป้องจากปัจจัยภายนอกมากนัก รวมถึงขนาดพื้นที่ในการทำเกษตรประณีตก็ไม่ได้กำหนดเขตพื้นที่ที่แน่นอน เนื่องจากเกษตรประณีตจะทำในพื้นที่ขนาดใดก็ได้

เมื่อตระหนักชัดแล้วว่า เกษตรเชิงเดี่ยวหรือเกษตรเคมีหรือเกษตรการค้าล้นนำมาซึ่งความทุกข์ยากและวังวนหนี้สินไม่รู้จบสิ้น เพราะความอยากรวยเร็ว อยากให้เงินเยอะ อยากทำเอามากๆ อยากตามกระแส สุดท้ายภาระในการลงทุนการผลิตล้นมาตกอยู่ที่เกษตรกรในขณะที่ไม่สามารถควบคุมกลไกทางการตลาดของผลผลิตได้ ทำให้เกษตรกรกลายเป็นผู้เสียเปรียบในทุกขั้นตอน ซึ่งเกษตรประณีตได้กลายมาเป็นคำตอบ ด้วยการหันกลับมาลงทุนทรัพยากรของตนเอง มองกำลังศักยภาพ และความพร้อมของตนเอง ทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ทำเท่าที่ทำได้ ทำเท่าที่มีกำลังพอ ทำเท่าที่มีความพร้อม อย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ตามกระแส ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง ไม่เน้นการทำจำนวนมากหรือทำเพื่อการค้าหรือเพื่อขาย ทำจากน้อยไปหามาก ทำจากง่ายไปหายาก เอาความสุขเป็นตัวตั้ง เน้นความพออยู่พอกินของตนเองและครอบครัว เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้

เกษตรประณีต เป็นการวางแผนการบริหารจัดการพื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้ว ทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ โดยใต้ดินใช้ประโยชน์จากพืชกินหัว บนดินเป็นพืชผักสวนครัว สัตว์เลี้ยง ส่วนบนอากาศเป็นไม้เลื้อย ไม้ผล สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ลดปัจจัยเสี่ยงอันจะเกิดจากสภาวะแวดล้อม ภัยธรรมชาติ โรคพืช โรคแมลง และสัตว์เลี้ยง ด้วยการปลูกทุกอย่างที่กินทำให้การทำเกษตรประณีตนั้นเน้นการใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ เพื่อสร้างผลผลิตให้เกิดขึ้นในทุกๆ ระดับ มุ่งสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ โดยไม่จำกัดว่าพื้นที่ในการทำเกษตรประณีตนั้นจะมีขนาดพื้นที่ใหญ่หรือเล็กเท่าใดก็ตาม

ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมยังมุ่งเน้นการทำเกษตรประณีต ด้วยการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูกเพื่อสนองตอบต่อความต้องการด้านอาหารของตนเองและครอบครัว ซึ่งมีได้ หมายความว่าเฉพาะพืชเท่านั้น หากยังรวมถึงสัตว์เลี้ยงที่จำเป็นต่อการดำรงชีพอีกด้วย ลดรายจ่ายลง ทำให้ได้ออกกำลังกาย สุขภาพดีอาหารปลอดสารพิษ สามารถพึ่งตนเองได้ เหลือกินแจกเพื่อสร้าง กล้วยาณมิตรและเชื่อมโยงสู่การสร้างเครือข่ายการพึ่งพากันเอง เหลือแจกขายเพื่อการออมเมื่อผลผลิต เหลือจากบริโภคและการแจกจ่าย อันเป็นผลพลอยได้จากการทำเกษตรประณีตในลำดับท้ายสุด

การทำเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม เป็นการอุดหนุนที่ เป็นรายจ่ายของ ครอบครัวทุกประเภท ด้วยการไม่พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก พร้อมกับสร้างรายรับทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบำนาญชีวิต ด้วยการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ที่มีระยะเวลาให้ผลผลิตที่แตกต่างเหลื่อม เวลากันออกไปทั้งในระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาว เพื่อให้ผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตร ประณีตสามารถสนองตอบต่อความต้องการขั้นพื้นฐานให้กับเกษตรกรและครอบครัวอย่างต่อเนื่อง รวมถึงให้ผลผลิตเหล่านั้นสร้างรายได้เพื่อการออมแก่เกษตรกร อีกทั้งการปลูกไม้ยืนต้นเป็นการสร้าง บำนาญชีวิตไว้ในระยะยาวและเป็นมรดกตกทอดสู่ลูกหลานได้ในอนาคต

เกษตรประณีตมีจุดเริ่มต้นเพื่อการทำอยู่ทำกิน แบบพออยู่พอกิน เพื่อการพึ่งตนเอง เพื่อลด รายจ่ายที่จะเกิดขึ้นจากความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพจากภายนอกทุกประเภท นั้น หมายถึงเกษตรประณีตจะต้องสร้างปัจจัย 4 ให้เกิดขึ้นอย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นอาหารการกินที่ สมบูรณ์หลากหลายทั้งพืช สัตว์ ผลไม้ที่ปลอดภัย ปลอดสารเคมี ที่อยู่อาศัยที่ร่มรื่นบริสุทธิ์บรรยากาศ อบอุ่น สมุนไพรสำหรับบำรุงร่างกายและรักษาโรค เพื่อให้เกษตรกรและครอบครัวสามารถดำรงตนอยู่ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงปัจจัยการดำรงชีพจากภายนอก หรือลดการพึ่งพิงให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ อย่างเช่นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็นำผลผลิตที่ได้ไปแลกเปลี่ยนอย่างพอเพียงไม่ใช่ เพื่อฟุ่มเฟือย ซึ่งเป็นการดำรงชีวิต กินดีอยู่อาศัยดี สุขภาพดี และสามารถพึ่งพาตนเองได้ เมื่อตนเอง และครอบครัวได้รับการสนองตอบด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพในระดับที่ “พอเพียง” จนพึ่งตนเอง ได้แล้ว เกษตรกรควรมีการสร้างเครือข่าย สร้างระบบเกื้อกูลกัน สร้างกล้วยาณมิตร และนำไปสู่การ พึ่งพากันเองด้วยการนำผลผลิตที่เกิดจากการทำเกษตรประณีต ในส่วนที่เหลือจากความต้องการอย่าง พอเพียงของเกษตรกรและครอบครัว ไปแบ่งปันแจกจ่ายกันในหมู่เกษตรกรเพื่อให้เกิดการพึ่งพากันใน ระดับชุมชนและระดับสังคมกว้างมากขึ้น ดังนั้นสิ่งสำคัญที่เกษตรกรผู้ทำเกษตรประณีตจะต้องสร้าง ขึ้นอย่างต่อเนื่องก็คือปัจจัย 4 เพื่อสนองตอบความต้องการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนั่นเอง

ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม ได้ยื่นขอการทำเกษตรประณีตในขนาดพื้นที่เล็กจากพื้นที่ 1 ไร่จนสามารถยื่นขอสู่หลุมพอเพียง 1 ตารางเมตร และพัฒนาสู่การทำเกษตรประณีตในทุกขนาดพื้นที่ ก็เพื่อสร้างรูปธรรมของการเกษตรพอเพียงให้เห็นชัดเจน เป็นสถานที่ทดลองและพัฒนาสิ่งสมควรรู้ และประสบการณ์ เป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาดูงาน และเป็นแบบอย่างสำหรับเกษตรกรที่จะนำไปปฏิบัติ เพื่อให้เกษตรกรสามารถสัมผัสได้ถึงความสำเร็จที่เป็นรูปธรรม และเมื่อเกษตรกรคนใดนำไปปรับใช้ในพื้นที่ของตนเอง การทำเกษตรประณีตในพื้นที่ขนาดเล็ก ทำให้เหมาะกับพลังศักยภาพของเกษตรกร ที่จะสามารถทำได้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกษตรกรได้ลงมือปฏิบัติ ทดลองเรียนรู้และพัฒนาแนวทางการทำเกษตรประณีตของตนเองอย่างต่อเนื่อง แบบค่อยเป็นค่อยไป และมีโอกาสที่จะทำให้เกษตรกรได้รับผลสำเร็จในการทำเกษตรประณีตสูง พร้อมกับปลูกฝังความรักในการทำการเกษตร อันจะทำให้เกษตรกรมีกำลังใจและมีแรงที่จะขยายเกษตรประณีตสู่พื้นที่ใหม่ได้ ดังนั้นการทำเกษตรประณีตมิได้จำกัดเพียงในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น เป็นแต่เพียงการเริ่มต้นในพื้นที่ขนาดเล็กเมื่อเกษตรกรสัมผัสได้ถึงความสำเร็จในพื้นที่นั้นๆ เกษตรกรก็สามารถขยายสู่พื้นที่ใหม่ได้

เกษตรประณีต เป็นผลจากการทดลองปฏิบัติและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยแนวคิดเกษตรพอเพียง ซึ่งเป็นการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ พร้อมประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ในการทำการเกษตรกรรม กล่าวได้ว่าปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นผู้ค้นพบและนำเสนอแนวคิด “เกษตรประณีต” สู่เกษตรกรรายอื่นด้วยความอยากเห็นเกษตรกรหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านยืนยันว่าเกษตรประณีตเป็นทางรอดของเกษตรกรอย่างแท้จริง เกษตรกรคนใดทำเกษตรประณีตหายจนแน่นอน และเนื่องจากเกษตรประณีตมีจุดเริ่มต้นจากเกษตรพอเพียง ทำให้เกษตรประณีตมีเป้าหมายให้เกษตรกรมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานและแบบก้าวหน้า ด้วยการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูกเพื่อสร้างอาหารให้กับตนเองและครอบครัว เมื่อเหลือกินก็แจกจ่ายให้คนอื่น เป็นการสร้างกัลยาณมิตร สร้างเครือข่ายเพื่อมุ่งสู่การพึ่งพากันเอง ซึ่งจะทำให้เกษตรกรสามารถดำรงตนอยู่ได้ในกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีศักดิ์ศรี

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วย ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ ทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน บนดิน บนอากาศ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุก

อย่างทีปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ลดรายจ่ายสร้างรายรับทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และ บำนาญชีวิต สร้างปัจจัย 4 ขยายสู่พื้นที่ใหม่ มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง

อภิปรายผลการวิจัย

เกษตรประณีต เป็นการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ พร้อมกับการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่พื้นที่การเกษตร ด้วยการวางแผนให้มีแหล่งน้ำ มีพื้นที่ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ มีโรงเรือนหรือที่อยู่อาศัย ซึ่งปรับขนาดพื้นที่ใช้สอยตามสภาพพื้นที่และสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกษตรกรสามารถทำเกษตรประณีตได้ตลอดทั้งปีอย่างต่อเนื่องจนสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ อันเป็นแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานและแบบก้าวหน้า ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของพรทิพย์ เย็นจะบก และคณะ (2547) ที่พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ เนื่องจากไม่ได้แบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วน 30:30:30:10 แต่แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วนตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ที่มีอยู่ เช่นเดียวกับผลการวิจัยของธวัชชัย เพ็งพิณิจ และแสงอรุณ สุนทรีย์ (2552) ที่พบว่า การทำการเกษตรของปราชญ์ชาวบ้าน เป็นการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตและการทำเกษตรกรรม พร้อมกับการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ ตามทุนทรัพยากร พลังศักยภาพของตัวเอง และบริบทของพื้นที่ ใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างคุ้มค่า เน้นความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่ใช้สารเคมีทุกชนิด เช่นเดียวกับผลการวิจัยของประเสริฐ ยิ่งปากน้ำ (2551) ที่พบว่า การพัฒนาตามแนวทางทฤษฎีใหม่ เป็นรูปธรรมของตัวอย่างในภาคปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาภาคการเกษตรของสังคมไทย เป็นการพัฒนาที่มุ่งการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้มีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ โดยการนำทุนทางสังคมวัฒนธรรม ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนทางด้านเศรษฐกิจมาใช้ในกระบวนการพัฒนาอย่างบูรณาการ เกื้อกูลกันและกัน โดยมุ่งให้เกิดความสมดุลในประโยชน์ของทุกภาคส่วนโดยรวม เพื่อพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

เกษตรประณีต เป็นการผสมผสานแนวคิดเกษตรทางเลือกไม่ว่าจะเป็นเกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสาน เกษตรยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ หรือวนเกษตร เพราะเกษตรประณีตเป็นแนวคิดการทำการเกษตรที่ครอบคลุมแนวคิดเกษตรทางเลือกทั้งหลายไว้ ไม่ว่าจะเป็นการไม่ใช้สารเคมี ไม่วิ่งตามกระแส ไม่เน้นทำจำนวนมาก ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง ใช้พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ในท้องถิ่น ใช้การเกื้อกูลกันของ

ระบบนิเวศ ใช้อยู่อินทรีย์บำรุงดิน ใช้ประโยชน์จากดินอย่างคุ้มค่า มีการเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชที่หลากหลายเพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพตามแนวคิดทฤษฎีป่า เพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ถือเป็นแนวคิดการทำการเกษตรที่มุ่งสร้างความยั่งยืนทั้งในด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศวิทยา การเกื้อกูลกันของระบบธรรมชาติ พร้อมกับการสนองตอบความต้องการระหว่างคนกับธรรมชาติทั้งในระยะสั้นและระยะยาว สอดคล้องกับการวิจัยของนภดล หงส์ศรีพันธ์ (2552) ที่เห็นว่าการปลูกพืชที่มีความหลากหลายทำให้เกิดการอาศัยเกื้อกูลกันของสิ่งแวดล้อม พืช และสัตว์

รูปแบบเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นรูปแบบที่พัฒนาต่อเนื่องมาจากแนวคิดเกษตรพอเพียง ซึ่งเป็นเกษตรทางเลือกที่ปราชญ์ชาวบ้านคิดค้นขึ้นเพื่อหาทางออกจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเกษตรเคมีในยุคปัจจุบัน ด้วยการทดลองและปฏิบัติด้วยตัวเองในพื้นที่ขนาดเล็ก โดยใช้องค์ความรู้ท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประสบการณ์มาทดลองทำทดลองปฏิบัติพร้อมกับเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านค้นพบว่าทางออกอยู่ที่การกลับมาหาทุนทางสังคมของตัวเอง มามองที่องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และพลังศักยภาพของตนเอง เพื่อมาทำอยู่ทำกิน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย สร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว ให้สามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยการทำเกษตรผสมผสานที่เรียกว่าเกษตรประณีต เพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างปัจจัย 4 ให้กับตนเองและครอบครัว จากนั้นพัฒนาสู่การสร้างเครือข่ายพึ่งพากันเอง เพื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สู่เกษตรกรคนอื่นๆ ให้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดวิถีการผลิตมาสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง เลิกวิ่งตามกระแส เลิกเอาเงินเป็นตัวตั้ง ลดการพึ่งพาจากภายนอก มาสู่ความพอเพียงที่มีความสุขเป็นตัวตั้ง อันจะทำให้สามารถดำรงตนอยู่ได้ในกระแสโลกปัจจุบัน สอดคล้องกับการวิจัยของชนิษฐา ศรีคำมี (2550) ที่พบว่าชุมชนนาอ้อมมีการนำภูมิปัญญามาใช้มาใช้ในการเกษตร ก่อเกิดวิถีชีวิตที่เป็นวิถีเกษตรกรรมแบบผสมผสาน อย่างมีสัมพันธ์ภาพกับสิ่งแวดล้อม เน้นความพอเพียงแบบพออยู่พอกินพอดี ถ้ามีเหลือกินเหลือใช้ให้ขายเป็นรายได้หรือจุนเจือเผื่อแผ่ผู้อื่น รวมกลุ่มกันผลิต จัดการผลผลิตร่วมกันขาย พึ่งตนเองเป็นเครือข่าย สอดคล้องกับผลการวิจัยของอัญญา สุวรรณศรีนันท์ (2546) ที่พบว่า เกษตรทฤษฎีใหม่สามารถส่งเสริมความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้ดีขึ้น เพราะเป็นการผสมผสานการเกษตรกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเน้นผลิตเพื่อพอเพียงต่อการบริโภคในครัวเรือน ลดการพึ่งพาจากภายนอก เน้นการพึ่งพาตนเอง และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของธวัชชัย เพ็งพินิจ (2550) ที่พบว่า การทำการเกษตรกรรมของปราชญ์ชาวบ้านเป็นการเกษตรกรรมที่เน้นการพึ่งตนเองและพึ่งพา

ตนเอง ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างชุมชนเข้มแข็ง ส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน นำสู่ความเจริญทั้งร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ เป็นแนวทางการพัฒนาที่สมดุลอย่างยั่งยืน ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

จากประสบการณ์การทำเกษตรเคมีของปราชญ์ชาวบ้านพบว่า เกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ในขณะที่ราคาผลผลิตถูกกำหนดโดยกลไกการตลาด ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับต้นทุนการผลิตเอง สุดท้ายสิ่งที่ได้รับคือหนี้สิน ดังผลการวิจัยของนภดล หงส์ศรีพันธ์ (2552) ที่พบว่าการทำเกษตรเคมี ทำให้ประสบปัญหาหนี้สินเพิ่มขึ้น เนื่องจากไปกู้เงินมาลงทุน เพราะว่าปัจจัยการผลิตไม่ว่าจะเป็นเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงมีราคาสูง จนเมื่อปราชญ์ชาวบ้านคิดค้นการทำเกษตรประณีตจึงมุ่งเน้นให้เกษตรกรหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยชีวภาพ เพื่อลดต้นทุนการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของชัชชัย ถิ่นโพธิ์ทอง (2550) พบว่า การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทำให้อัตราต้นทุนเพิ่มรายได้ ทำให้อัตราผลผลิตเพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับการวิจัยของนภดล หงส์ศรีพันธ์ (2552) ที่มองว่า เมื่อชาวบ้านตระหนักถึงโทษและพิษภัยของสารเคมี จึงได้หันมาทำการเกษตรแบบผสมผสาน เพื่อที่จะลดรายจ่าย ลดต้นทุนการผลิต ปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำการเกษตรด้วยการพึ่งพาตนเอง ส่งผลให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจที่มีการดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกินและด้านสุขภาพที่มีความปลอดภัยจากการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีปราบศัตรูพืช สามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในหมู่บ้าน คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้นเพราะการนำปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ และสมุนไพรปราบศัตรูพืชที่ทำเองไปใช้ในการเกษตร รวมถึงสอดคล้องกับผลการวิจัยของสกุลศักดิ์ อินหล้า (2551) ที่พบว่า เกษตรกรมีประสบการณ์เจ็บป่วยจากเกษตรเคมี จึงได้หันมาทำเกษตรอินทรีย์ โดยการใช้ปุ๋ยธรรมชาติ เน้นปลูกผักไว้กินเอง สามารถช่วยได้ในเรื่องของการประหยัด สามารถใช้ชีวิตอย่างพออยู่พอกินได้ และสอดคล้องกับผลการวิจัยของสุนิทย ธีระพันธ์ (2548) ที่พบว่า เกษตรกรเห็นว่า การทำเกษตรธรรมชาติไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้อากาศดี ไม่มีมลพิษ ทำให้ดินชุ่มชื้นไม่แห้ง มีผลดีต่อสุขภาพ ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายไม่ต้องซื้อสารเคมี ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ไม่เสียเวลา ดูแลง่าย สามารถทำได้ในพื้นที่น้อยๆ ประหยัดแรงงานคน ได้ผลผลิตดี

เกษตรประณีต เป็นการทำการเกษตรในพื้นที่อันจำกัดปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้วทั้งใต้ดิน บนดิน บนอากาศ สร้างปัจจัย 4 ปลูกพืชทั้งระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว เพื่อลดรายจ่ายสร้างรายรับทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบำนาญชีวิต เช่นเดียวกับผลการวิจัยของเนาวราห์ ม่วงคราม (2552) ที่พบว่า การปรับเปลี่ยนวิธีการ

ผลิตจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำการเกษตรผสมผสาน สามารถลดต้นทุนการผลิตและทำให้เกษตรกรมีรายได้ตลอดปี เช่นเดียวกับผลการวิจัยของปีติ สง่ารักษ์ (2549) ที่พบว่า การปรับเปลี่ยนระบบเกษตรจากการผลิตเชิงพาณิชย์มาเป็นเกษตรทางเลือก ซึ่งก็คือการทำการเป็นเกษตรอินทรีย์ โดยเกษตรกรนิยมเพาะปลูกกันคือพืชผักและผลไม้ ซึ่งจะปลูกสลับสับเปลี่ยนชนิดผักกันไปมาในรอบปีการผลิต เพื่อให้สามารถมีผลผลิตออกมาจำหน่ายตลอดทั้งปี และยังสามารถคล้องกับผลการวิจัยของพัทธมน เขี่ยมสูงค์ (2552) ที่พบว่า วิธีการผลิตและปรับตัวของเกษตรกรภายใต้การเปลี่ยนแปลง ส่วนใหญ่เป็นการประกอบเกษตรกรรมผสมผสาน ทั้งนี้จะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามศักยภาพของพื้นที่

ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยืนยันชัดว่าเกษตรประณีตคือทางเลือกที่ถูกต้องเป็นทางรอดสำหรับเกษตรกรในยุคปัจจุบัน เพราะเกษตรกรและครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ เลี้ยงตัวเองรอด เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ดังผลการวิจัยของผาย สร้อยสระกลาง และคณะ (2548) ที่ได้วิจัยพัฒนาเกษตรกรรมอย่างประณีต 1 ไร่ พบว่า เกษตรประณีตก่อให้เกิดองค์ความรู้ในการจัดการพื้นที่ การบำรุงดิน การเลี้ยงสัตว์ การไล่แมลง การปลูกพืช การจัดการน้ำ ด้วยกระบวนการวางแผน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการจดบันทึก ซึ่งเกษตรประณีตสามารถเลี้ยงคน 1-6 คนได้ ช่วยให้ครัวเรือนมีอาหารปลอดภัยมี เหลือกินได้แจก และเหลือแจกได้ขาย ทำให้เกษตรประณีตพออยู่พอกิน เหมาะที่จะเป็นครัวบ้านเพราะใช้ที่ดินน้อย ใช้เวลาน้อย ลงทุนน้อย ต้นไม้ต่างๆ อยู่ร่วมกันได้และมีต้นไม้ยืนต้นเพิ่มมากขึ้น

ซึ่งจากความสำคัญของเกษตรประณีต และจากรูปแบบเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เกษตรกรทุกคนสามารถนำไปประยุกต์หรือปรับใช้ในพื้นที่ของตนเองได้อย่างลงตัว เพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้เกษตรประณีตสามารถนำไปใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี รวมถึงสามารถนำไปใช้เป็นแนวคิดในการขยายเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานได้ ดังที่ผาย สร้อยสระกลาง มองว่า “เกษตรประณีต ถือเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการช่วยให้คนอีสานพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข” (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 18) รวมถึงทัศนะของ นพ.อภิสิทธิ์ อารังวรานุรักษ์ ที่มองว่า “หลังจากได้มีโอกาสร่วมเรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้านมาพบว่าเกษตรประณีต ถือเป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีพาไปสู่สัมมาอาชีพ นำมาซึ่งสุขภาวะที่ดี เพราะใช้ที่ดินน้อย แรงงานน้อย ลงทุนน้อย แต่ได้

ความสุขมาก” (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 24) รวมถึงสอดคล้องดังผลการวิจัยของผาย สร้อยสระกลาง และคณะ (2548) ที่ได้วิจัยพัฒนาเกษตรกรรมอย่างประณีตพร้อมกับมองว่าเกษตรประณีตสามารถนำไปใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสู่สุขภาวะทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญาของเกษตรกรได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้วิจัยได้เก็บรวบรวม ทั้งจากการสังเกต การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอทั้งในด้านข้อมูลพื้นฐานของปราชญ์ชาวบ้าน และรูปแบบการเกษตรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในบทที่ผ่านมา ในการนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะแต่ละประเด็น ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติการ

1.1 จากผลการวิเคราะห์จะเห็นว่า เกษตรประณีตเป็นองค์ความรู้ที่ปราชญ์ชาวบ้านได้คิดค้น พัฒนา และได้ทดลองปฏิบัติจนเห็นว่าสามารถนำพาตนเองและครอบครัวหลุดพ้นจากวังวนเกษตรเคมีได้เป็นอย่างดี ดังนั้นเพื่อให้การขับเคลื่อนเครือข่ายฯ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงควรมีการนำรูปแบบเกษตรประณีตไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชนหรือ วปอ.ภาคประชาชน เพื่อใช้ในการอบรมเกษตรกรเป้าหมายในศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านอย่างเข้มข้น เพื่อให้เกิดการนำรูปแบบเกษตรประณีตไปปฏิบัติอย่างจริงจัง

1.2 เครือข่ายฯ ควรมีการทดลองและพัฒนาเกษตรประณีตอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการนำองค์ความรู้ท้องถิ่นทั้งในด้านพันธุ์พืชและสัตว์มาผสมผสาน เพื่อให้เกิดรูปแบบเกษตรประณีตที่เป็นเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น รวมถึงเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว พร้อมถอดองค์ความรู้ที่ได้จากการทำเกษตรประณีตในแต่ละระยะเวลาออกมา เพื่อถ่ายทอดสู่เกษตรกรในวงกว้าง

2. ข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย

2.1 หน่วยงานภาครัฐในทุกระดับ ควรมีนโยบายสนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน รวมถึงสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาต่อยอดเกษตรประณีต เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนรูปแบบเกษตรประณีตสู่เกษตรกรในวงกว้าง เนื่องจากได้มีการปฏิบัติ

ให้เห็นเชิงประจักษ์แล้วว่า เกษตรประณีตสามารถนำพาเกษตรกรให้ดำรงตนอยู่อย่างพอเพียงในยุคปัจจุบันได้ ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีประการหนึ่งในการดึงเกษตรกรให้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพได้

2.2 หน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา ควรให้การสนับสนุนให้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานถอดความรู้เกษตรประณีตอย่างเป็นระบบ เพื่อจัดทำเป็นคู่มือเกษตรประณีตที่สามารถสื่อสารอย่างเข้าใจแก่เกษตรกรทั่วไป

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรมีการนำรูปแบบเกษตรประณีตไปวิจัยเพื่อพัฒนาในพื้นที่อื่นเช่น พื้นที่สูง พื้นที่ลาดชัน พื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นต้น หรือในพื้นที่ภูมิภาคอื่นของประเทศ เพื่อสร้างรูปแบบเกษตรประณีตที่หลากหลาย อันจะทำให้เกษตรกรทั่วทั้งแผ่นดินสามารถนำรูปแบบเกษตรประณีตในแต่ละท้องถิ่นไปปรับใช้ได้อย่างหลากหลายและเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

3.2 ควรมีการวิจัยและพัฒนา เพื่อสร้างหลักสูตรเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน รวมถึงนำหลักสูตรไปทดลองปฏิบัติประเมินผลและพัฒนาในหลากหลายมิติ เพื่อให้เครือข่ายฯ สามารถนำผลที่ได้มาใช้ในการถ่ายทอดและกระจายแนวคิดเกษตรประณีตได้อย่างเป็นระบบมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3.3 ควรมีการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรเกษตรประณีต เพื่อนำไปสู่การสร้างหลักสูตรการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้แนวคิดการทำเกษตรที่เกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ธรรมชาติกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของระบบนิเวศวิทยา ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ธรรมชาติในด้านต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรม

3.4 ควรมีการร่วมมือกันทางวิชาการ เพื่อวิจัยเชิงประเมินผลทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณการทำเกษตรประณีตในลักษณะสหวิชาการ เพื่อสร้างองค์ความรู้เกษตรประณีตที่ครอบคลุมศาสตร์สาขาวิชาการต่างๆ ได้อย่างรอบด้านมากขึ้น